

СТОРІНКА МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА

УДК 39 (477.82)

Марія ВЯЗЛО

ХУДОЖНЬО-ЕТНОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТКАЦТВА ПІВДЕННОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Розглянуто одягові ткани виробі південної частини Волинського Полісся XIX – першої третини XX ст. Висвітлено їх традиційні художні особливості та особливі ознаки виробів окремих осередків.

Ключові слова: ткацтво, одягові ткани виробі.

Марія ВЯЗЛО

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТКАЧЕСТВА ЮЖНОЙ ЧАСТИ ВОЛЫНСКОГО ПОЛЕСЬЯ

Рассмотрены тканые изделия южной части Волынского Полесья XIX – первой трети XX в. Освящены их традиционные художественные особенности та особые признаки изделий отдельных районов.

Ключевые слова: ткачество, тканые изделия.

Maria VIAZLO

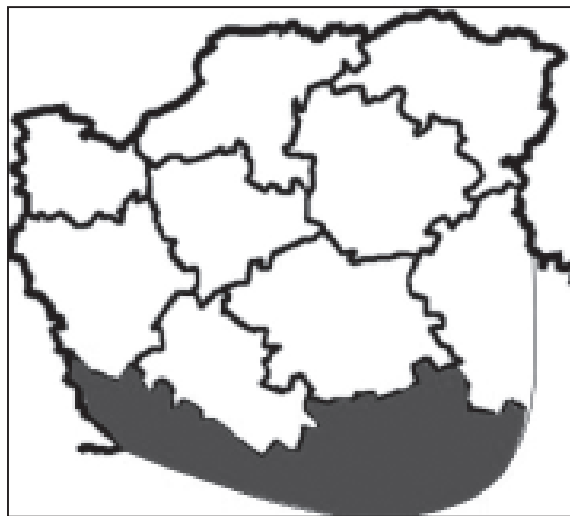
ART AND WEAVING DETAILS OF SOUTHERN VOLYN POLESIE

Clothing woven products are considered the southern part of the Volyn Polesie XIX – the first third of XX century. Deals with their traditional art features and special product features individual cells.

Key words: weaving, clothing woven products.

Художнє ткацтво Волинського Полісся як галузь народного декоративно-ужиткового мистецтва окремого регіону зберегло і донесло до нас архаїчні особливості традиційного ремесла українського народу. Поліські народні тканини багаті та різноманітні за принципом декоративного вирішення, саме тому потребують глибокого вивчення найхарактерніших мистецьких рис. Ми зупинимось на дослідженні художнього ткацтва XIX – першої третини XX століття лише південної частини Волинського Полісся, яка є перехідною зоною між територією Волинського Полісся та історичною Волиною та охоплює Володимир-Волинський, Рожищанський та частина Луцького, Локачинського і Ківерцівського районів (рис.1).

Художнє ткацтво Волинського Полісся ще не достатньо досліджене. Однак ціла плеяда українських дослідників: Г.Стельмащук, О.Никорак, К.Матейко, О.Нестор у своїх історико-етнографічних та мистецтвознавчих працях торкалися питань технології виготовлення тканин, проблеми класифікації типологічних ознак та містять цінний фактологічний та ілю-

Рис. 1. ■ – південна частина Волинського Полісся

стративний матеріал [1]. Проте питань пов'язаних з виявленням локальних осередків художнього ткацтва та мистецьких рис у системах оздоблення тканин вони не торкались. Однак серед актуальних проблем сучасного мистецтвознавства вагому роль посідає питання етномистецької неповторності Волинського Полісся, як складової поліського регіону. Тканини Волинського Полісся протягом багатьох десятиліть розвивались, змінювались під впливом нових віянь та сусідніх етнокультурних впливів, однак чомусь ототожнювались як вид декоративно-ужиткового мистецтва Західного Полісся. Хоча кожна окремо взятий зона (район) території Волинського Полісся має свої осередки ткацтва, які зберігають локальні мистецькі риси.

На території Волинського Полісся за функціональною ознакою можна виділити одягові, інтер'єрні та господарські тканини. В нашому дослідженні ми розглянемо лише одягові тканини, а саме: тканини для натільного та поясного вбрання, жіночі головні убори та доповнення до вбрання (крайки).

У південній частині Волинського Полісся ще в першій третині ХХ століття традиційною сировиною для виготовлення тканин, як і по всій території загалом, були волокна луб'яних культур (льон та коноплі), а також вовна. Однак прослідковується домінування саме вовняної сировини для виготовлення поясних тканих виробів та доповнень до вбрання у південній частині досліджуваного регіону. Такому розподілу сировини сприяло поголів'я тонкорунних овець іспанської породи, розведенням яких відзначались Володимир-Волинський, Луцький та Ізяславський повіти [2, с.38]. Завдяки цьому перераховані райони мають високе процентне співвідношення вовняних виробів. Технологія обробки сировини включає в себе загально відомі процеси, однак варто відзначити застосу-

вання з кінця ХІХ століття хімічних барвників та привізної тканини, що розширило художні можливості оздоблення тканих виробів. Широкого вжитку набули нові матеріали (фарбники, тканини, штучна пряжа) у селах наближених до міст Луцька та Володимир-Волинська.

Аналіз збережених творів дозволив простежити, що найпоширенішими вовняними тканинами були тканини для жіночого поясного вбрання: спідниць-літників, «бурок» (Володимирщина) та запаски.

Літники переважно використовувалися як святковий одяг, тому виготовлялися з добре вироблених фарбованих ниток, які ткались полотняним переплетенням у тонку вовняну тканину. Літники виготовляли з трьох-чотирьох, рідше п'яти пілок. Усі пілки, окрім центральної, закладали у «ряси». Верхній зріз спідниць обшивали паском, який мав дві зав'язки біля розрізу. Варто відзначити, що в спідницях західної частини досліджуваної території розріз здебільшого розміщувався спереду посередині, що є характерною ознакою поліського регіону, а в східній частині – збоку попереду, що є більш притаманне Волині. Пасок найчастіше виготовляли з відмінної по кольору та якості тканини. Усе полотно спідниці було поздовжньо смугастим у ритмічно розташовані кольорові пасочки. Полотно ткали у 12 пасом і одразу снували пасочки. Кольорове рішення смуг завжди підпорядковується кольору основи.

Чисельні кольорові смуги та загальне кольорове рішення виробу характеризують декор спідниць-літників. На основі польових матеріалів та музейних експонатів досліджуваної території можна виокремити дві групи виробів. До першої групи (Луцький, Рожищанський р-н) відносяться літники, які відзначаються червоним фоном, який перетканий по пітканню поздовжніми щільно згрупованими смугами з двох-чотирьох кольорів (зелений, охристий, білий) по всій площині виробу. Кожна окремо взята смуга має лише дві нитки, але у поєднанні вони створюють симетричний комплекс. Для таких літників властиве позмінне чергування декількох кольорових варіацій згрупованих смуг. Найуживаніші кольорові варіації смуг: білий-фіолетовий; зелений-охра; жовтий-фіолетовий [3].

Різновидом розглянутих спідниць-літників є вироби, які окрім симетрично згрупованих комплексів смуг переткані ще й поодинокими поздовжніми пасочками. Смуги виконані у дві, значно рідше чотири нитки переважно жовтого та фіолетового забарвлення. Тонкі пасочки завжди розміщені між комплексами смуг. Однак, в композиційних схемах спідниць-літників зустрічаються й дві поодинокі смуги відмінних кольорів та різної ширини [4].

Друга група (Володимир-Волинський р-н) представлена аналогічним декором виробу та його розміщенням, але з відмінною кольоровою гамою. Суттєвою відмінністю другої групи є використання анілінових барвників, завдяки яким тло виробу набуває темного (синього чи фіолетового) забарвлення та з'являються яскраві вишневі, охристі та гра-

дації зеленої барви. В таких виробках за основу брали домашню вовну, а на поборок – різнокольорову бавовняну пряжу.

Різновидом спідниць–літників з темним тлом є вироби з варіаціями згрупованих пасочок та повторювальними елементами з трьох смуг одного кольору. Гармонійна організація таких виробів забезпечується ритмічною погрупованістю смуг. Простежуються нюансні поєднання та відсутність домінуючих кольорових акцентів в спідницях-літниках [5].

Лише на території Володимир-Волинського району зафіксоване побутування спідниці під назвою «бурка». Бурки були, здебільшого повсякденним одягом. Вони виготовлялись з чотирьох – п'яти пілок напіввовняної тканини. Верх виробу збирали у дрібні «брижі» і обшивали поясом з аналогічної тканини.

За сукупністю художніх особливостей на досліджуваній території зустрічається лише один різновид «бурок». Такі спідниці виткані в кольорову клітинку переважно вишневих, синіх (фіолетових) барв з поперечними контрастними по кольору смугами по низу виробу. Декором є тридільна композиція поперечносмугастих кольорових смуг (жовті та червоні). Центральна частина містить масивний блок щільно згрупованих смуг різної ширини, а бокові частини – 2-4 ниткові пасма. Відсутнє кольорове домінування пасочок центральної чи бокових груп смуг. Загалом усі блоки смуг органічно поєднуються між собою і створюють єдине ціле [6].

На основі дослідження автора зроблено припущення про використання оксамиту для підшивання низу вовняних спідниць (літників та бурок) наприкінці ХІХ століття. Використання такого прийому окрім декору виконувалось з практичних міркувань, щоб низ спідниці не тріпався.

Широко поширеними на дослідженій території були вовняні та напіввовняні фартухи–запаски. Запаски ХІХ століття переважно виробляли з цілого шматка тканини, але починаючи з ХХ століття використовували дві, рідше три пілки, які по верху виробу призбирувались у складки.

З урахуванням композиційних схем декору, орнаментики та колориту запропоновано розподіл виробів на три групи. Найбільш поширеними є запаски з червоною барвою в основі та поперечними ритмічно повторювальними пасочками у одну–дві нитки жовтих та зелених кольорів. Вони працюють на підсилення звучання центральної смуги декору. Домінуюча смуга завжди розмішена в нижній частині подолку та відмінна по кольору (чорна, фіолетова) від загального тла. Домінуюча чорна смуга, яка до центру виробу переходить в червону характерна для запасок з с. Черчичі Володимир-Волинського району, яка вирізняється серед однотипних виробів [7].

Друга група представлена виробами зі складнішою системою укладу декору. Акцентом виробу виступає поділ декорованих смугами. На незначній відстані від основної смуги розміщуються симетрично згруповані пасочки. Центральна смуга забарвлена чорним (фіолетовим) кольором,

а допоміжні різнокольоровими барвами. Вони м'яко доповнюють звучання центральної смуги на загальному фоні запаски. По всьому виробу поперечно розміщені не окремі пасочки, а симетричні різновиди смуг. Варіанти кольорових поєднань: фіолетовий – білий – червоний; білий – зелений (охристий) – фіолетовий; вохра – зелений – фіолетовий. Прослідковується їх ритмічне чергування по всій площині запаски [8].

Третя група запасок з території Рожищанського р-н. привертають увагу стриманою гамою кольорів та використанням лише полотняного переплетення. Спорідненою рисою є ритмічно повторювальні групи поздовжніх білих смуг. Згруповані між собою вони ніби відходять на другий план підтримуючи звучання поперечних колористично яскравіших (червоних, чорних, охристих) смуг. Загалом пасочки перетинаються і покривають тло виробу сіткою. В залежності від ширини поздовжніх пасочок вимальовуються крупні чи дрібні прямокутні мотиви [9].

Найбільш поширеними доповненнями до вбрання на досліджуваній території були вовняні домоткані крайки. Плетені вироби яскравих, переважно червоних в основі, кольорів сягали до трьох метрів завдовжки та по вузьких краях закінчувались китицями. Крайки, як предмет щоденного вжитку, зазвичай відзначається різновидами композицій в горизонтальні смуги різних кольорів.

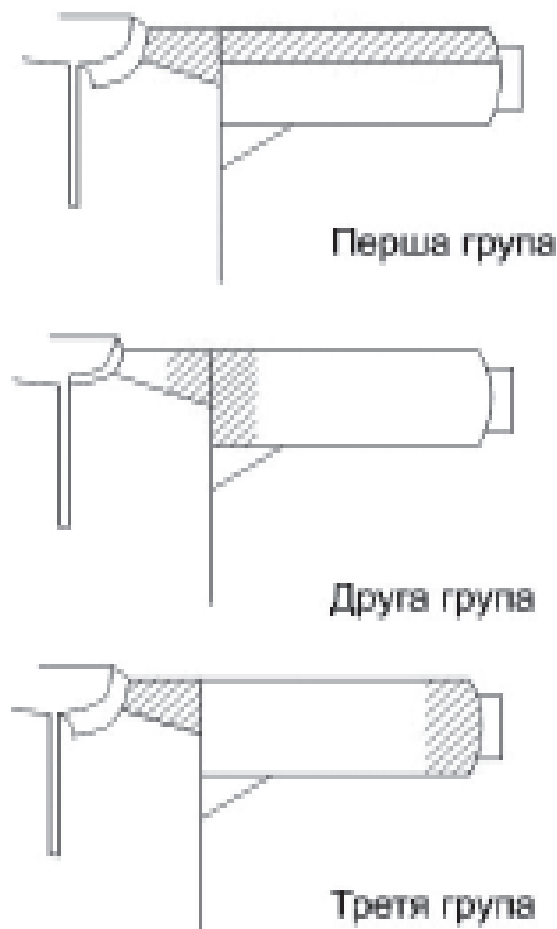
Загалом на досліджуваній території можна виокремити три групи композиційних варіантів декору крайок. Найуживанішими були напіввовняні крайки з домінуючим червоним фоном та тонкими поздовжніми пасочками синіх та зелених кольорів. Ширина пасочок варіювалась від однієї-двох ниток до шести (по всій території). Але в кожному конкретному осередку простежуються певні локальні відмінності у співвідношенні кольорових плям та ущільненості декору. Зустрічаються варіанти пом'якшення кольорового співвідношення контрастних барв (червоного, синього та зеленого) завдяки жовтим та охристим кольорам (Ківерцівський р-н) [10].

Меншим композиційним наповненням відрізняються крайки з однією чи двома смугами контрастного кольору по центру виробу. Смуги могли різнитись за товщиною, відповідно основне композиційне навантаження припадає на ширшу пасочку. Червоний колір основи поєднувався з контрастним холодним кольором смуг (темно-синім, зеленим) [11]. Останній різновид крайок зустрічається лише в Рожищанському р-н. Це вироби з поперечними смугами. Кольорове рішення виробу складається з сірих, зелених та охристих смуг. Такі смуги рівномірно повторюються по всій площині крайки. Колористика таких виробів надзвичайно стримана, оскільки сировину для виготовлення крайки в цьому випадку не фарбують, а залишають природного забарвлення [12].

Одягові тканини для натільного вбрання відзначаються використанням сировини високоякісних сортів льону, який був поширений на досліджуваній території до середини ХХ століття. При виготовленні полотна

для жіночих та чоловічих сорочок на щодень найчастіше використовували просте переплетення ниток, хоча зустрічаються варіанти застосування складніших технік. Для досліджуваної території притаманні жіночі сорочки уставкового крою. На чоловічих сорочках декор відсутній (декорувались лише весільні сорочки). Усі сорочки виготовлялись з вибіленого чи невибіленого полотна. Стосовно кольорової гами тканого декору варто відзначити, що основними і незмінними є червоні та темно-сині (чорні) барви.

За розміщенням декору жіночі сорочки умовно можна поділити на три групи. Східна зона досліджуваної території (Ківерцівський, Луцький р-н.) відзначаються розміщенням тканого декору вертикально вздовж рукава виробу та по полікам. Такі сорочки мають здебільшого вишитий відкладний комір. Наступною групою (Рожищанський р-н.) є сорочки з тканим декором лише по полікам розмішеним ближче до лінії вшивання рукава. Узорні частини на сорочках центральної частини досліджуваної території (Торчин) розміщені на поліках, уставках та нижній частині рукава (зарукавниках) (рис.2).

Рис. 2. Варіанти розміщення декору на жіночих сорочках

Мистецькою самобутності виділяються головні убори Волинського Полісся. Досліджувана територія відзначається широкою різноманітністю наміток та хусток з тканим орнаментом. Головні убори виготовляли з кращих сортів льону та декорували вовняними нитками. Вони є високохудожніми зразками узорного ткання перебірними техніками. Провідними мотивами виступають переважно червоні смуги вздовж вужчого краю виробу. Однак, зустрічається декілька локальних варіантів ритмічної організації смугастого декору.

Самобутніми рисами декору відзначаються хустки з Ківерцівського району. Усе полотно виробів переткане щільно розміщеними попарними вишневими або червоними смугами. По двох вужчих паралельних сторонах проходить широка смуга з крапленням охристих, чорних чи фіолетових барв, а також замикаючі смуги з чотирьох ниток базового кольору виробу та однієї пасочки контрастної барви. Домінуюча площа має симетричну будову, яка чітко прослідковується завдяки тонким пасочкам [13].

Аналогічним розміщення декору провідних мотивів характеризується вироби з Ківерцівського р-н, однак вони позбавлені центральних кольорових смуг. Натомість присутні лише замикаючі елементи, тобто симетрично згруповані смуги вздовж країв домінуючої площини декору. Характерною відмінністю в даному варіанті композиції декору є розташування лише від трьох до п'яти парних смуг після домінуючого мотиву [14].

Домоткані хустки третьої групи (Луцький р-н) відзначаються стриманішим декором, яким слугує широка смуга. Декоративна площа акцентована симетрично розміщеними тонкими смугами контрастного кольору, які додають графічність узору завдяки ритмічному повторенню дрібних елементів [15].

Поліські намітки це прямокутні довгі полотнища тканини, які по вужчих краях оздоблені геометричним тридільним декором. Вони ткались в 10 пасом розміром 300?60-70 см. На початку ЧЧ століття в досліджуваному регіоні вони збереглись, лише як весільний головний убір. При подібності художнього вирішення поліських наміток за принципом розташування декору можна виокремити три групи виробів.

Перша група (Луцький р-н.) відзначається простотою декору. Характерною оздобою є широка домінуюча смуга червоного кольору обабіч якої розміщені аналогічні вужчі без узорні смуги. Вони згруповані між собою за принципом рівноваги, що надає головному убору лаконічного звучання. Додаткового ефекту додає використання контрастних за кольором вовняних ниток для підшивання краю виробу [16].

Наступна (Ківерцівський, Рожищанський р-н) представлена групою з п'яти вузьких смуг. Пасочки можуть бути лише червоного кольору або позмінно чергувати червоні, чорні та жовті барви. Усі смуги звучать цілісно завдяки щільному укладу декору. У намітках з багатоколірним

декором чергування лаконічних, однак контрастних за кольором смуг збагачує виріб [17].

Окремо виділені вироби з трьома групами елементів, які зазнають спрощення ближче до центру виробу (Ківерцівський р-н). Такий декор м'яко переходить від контрастного краю до білого тла. Основним традиційно виступає червоний колір, лише наймасивніша група смуг має вкраплення чорного кольору, яке на невеликих проміжках білого тла гармонійно завершує бічний край [18].

Загалом зміни в художньому вирішенні декору тканих виробів південної частини Волинського Полісся прослідковується з заходу на схід. Так, художні особливості виробів території Володимир-Волинського району тяжіють до декорування виробів поліського регіону, а вироби Луцького та Ківерцівського районів відзначається рисами притаманними волинському краю. На даному етапі дослідження найбільш самобутніми локальними рисами відзначається Рожищанський район.

Нагальна потреба у глибинному вивченні зібраного фактологічного матеріалу зумовлює подальше окреме дослідження осередків ткацтва кожного району Волинського Полісся.

Джерела та література: Література: **1.** Матейко К.І. Український народний одяг. – К., 1977. – 223 с.; Нестер А.Т. Ткачество // Полесье. Матеріальна культура. – К., 1988. – с. 185-201.; Никорак О.І. Українська народна тканина ХІХ-ХХ ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). – Львів., 2004. – 583 с.; Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців. – К., 1993. – 168 с.; Стельмашук Г.Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 280 с. **2.** Обзоръ Волынской губернии за 1912 год. – Житомиръ: Волынская Губернская Типографія, 1913 (ДАВО). **3.** Польові матеріали. Архів автора. **4.** Польові матеріали. Архів автора; Рокинівський музей історії сільського господарства Волині (РМІСГВ) Р2 – 16. **5.** Володимир-Волинський історичний музей (ВВІМ) Р2 – 189; Р2 – 258. **6.** ВВІМ Р2 – 38; Р2 – 14. **7.** ВВІМ Р2 – 62. **8.** Польові матеріали. Архів автора; ВВІМ Р2 – 15; Торчинський історичний музей (ТІМ) № 79. **9.** Рожищанський історико-краєзнавчий музей (РІКМ) № 106; 257. **10.** Волинський краєзнавчий музей (ВКМ) Д-929; Д-1007. **11.** Польові матеріали. Архів автора; РІКМ № 189; 306; 342. **12.** РІКМ № 78; 239. **13.** Музей «Івана Гончара» (МІГ) Т кн-642; ВКМ Д-298. **14.** ВКМ Д-289; МІГ Т кн.-6566. **15.** Польові матеріали. Архів автора; ВКМ Д-670. **16.** ВКМ Д-674. **17.** Польові матеріали. Архів автора. **18.** Польові матеріали. Архів автора; ВКМ Д-1936.